

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Зенченко Тетяни Федорівни

«Підготовка майбутніх учителів до вивчення прикметника в початкових класах на компетентнісних засадах»,

подану па здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Актуальність обраної теми. Проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи як словесників є актуальною за всіх часів, але той чи інший етап розвитку соціуму завжди визначав специфіку мовної освіти і – відповідно - тих вимог, які ставилися перед лінгводидактикою. Сучасне суспільство озброєне комп'ютерними, телекомунікаційними, інформаційними технологіями інтегрованої загальноосвітової інформаційної мережі масового обслуговування населення. Захоплені гіпертекстовими та інтерактивними можливостями Інтернету, носії мови змінюються як мовні особистості: знижується здатність вербального самовираження, ігноруються норми літературної мови, одна мова поглинає інші – врешті-решт зменшується мотивація до вивчення рідного слова вже з початкових класів, що негативно впливає на розвиток мовлення учнів. Унікальна комп'ютерна комунікація не повинна зменшити роль компетентного педагога-інтелектуала як першовчителя рідної мови, вплинути на його власну принципову позицію у ставленні до статусу української мови у суспільстві в цілому та в системі освіти зокрема.

Компетентнісні засади сучасної державної політики в галузі початкової загальної освіти передбачають формування в учнів мовної, мовленнєвої, комунікативної, предметної компетентностей. З огляду на вимоги часу, початкова мовна освіта проектується у практичну площину: вміння школярів продукувати усні і писемні тексти, зумовлені комунікативною метою та умовами спілкування, набувають особливого значення. Завдання початкової мовної освіти закономірно впливають на зміст, форми і методи лінгводидактичної підготовки

майбутніх класоводів до професійної діяльності. Багатоаспектних досліджень проблеми компетентності, здійснюваних в останні десятиріччя українськими та зарубіжними педагогами, чимало. Узагальненим є визначення компетентнісного підходу в освіті, запропоноване Олександром Яківною Савченко: "Компетентнісний підхід ґрунтується на ЗУН, але не вичерпується ними. Компетентність є інтегрованим утворенням, але охоплює особистісну здатність людини, її досвід. Це рівень готовності й уміння діяти" [Дидактика початкової школи : підручник для студ. пед. факультетів. — К. : Генеза, 2002. — С. 5]. Отже, цілком очевидно, що компетентнісний підхід є актуальним у лінгводидактичних дослідженнях різних аспектів проблеми підготовки майбутнього вчителя початкових класів до професійної діяльності, що і відображено в темі роботи Т. Ф. Зенченко.

Актуальність обраної теми дисертації зумовлена також недостатньою увагою лінгвометодистів до значення прикметника в мовленнєвому розвитку молодших школярів та у формуванні комунікативних якостей мовлення. Продукування тексту як мовної одиниці найвищого порядку та реальної одиниці спілкування неможливе без використання прикметників: вони увиразнюють мовлення, засвідчують його лексичне багатство, образність, забезпечують понятійну точність, мають виразну стилістичну маркованість. На жаль, під час суб'єкт-суб'єктної вербальної взаємодії класовода і учнів можна спостерігати чимало випадків ігнорування мовних норм, зокрема тих, що стосуються вживання прикметників. З огляду на вищезазначене, мовно-мовленнєва та лінгвометодична підготовка вчителя до формування в учнів 1-4-х класів життєво необхідних компетентностей на матеріалі прикметника потребує окремого ґрунтовного дослідження. Отже, своєчасність роботи є цілком очевидною.

Ступінь обґрунтованості наукових положень. Зміст дисертації переконує, що наукові положення, сформульовані дисертанткою, не тільки теоретично обґрунтовані, але й експериментально доведені. Цілком прозоро визначено об'єкт і предмет дослідження, логічно побудовано лінгводидактичну модель експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до формування в

учнів початкових класів ключових і предметних компетентностей на матеріалі вивчення прикметника.

Зміст дисертації, її завершеність і оформлення. Структура дисертації відображає послідовність кроків Т. Ф. Зенченко у вирішенні поставлених нею завдань на різних етапах дослідження. Окреслимо ряд особливостей роботи, які, на наш погляд, заслуговують схвалення.

У Розділі I - *Компетентнісний підхід до формування змісту початкової мовної освіти* (підрозділи 1.1 та 1.4) – на основі аналізу чинних нормативних документів щодо освітньої діяльності початкової школи, навчальної програми з української мови для 1–4-х класів та наукових праць (М. С. Вашуленко, Л. О. Варзацька, Н. А. Васильківська, В. І. Бадер, С. Г. Дубовик, К. І. Пономарьова, О. Ю. Прищепа, В. О. Собко та ін.) окреслено структуру змісту навчання української мови в початковій школи, з'ясовано специфіку поняття *компетентність* (навчальна і професійна) у зіставленні з поняттями *професіограма, професійна зрілість, майстерність, професійна здатність*. Тим самим дослідниця у новому ракурсі розглядає термін «компетентність», оскільки науковці обмежуються, як правило, його зіставленням із терміном «компетенція». Окрім того, у площині досліджуваної проблеми проаналізовано дефініції понять *ключові і предметні компетентності, мовна, мовленнєва, комунікативна компетентності, творча компетентність, компетентнісний підхід у навчанні*. Привертає увагу Додаток Б – «Парадигма ключових і предметних компетентностей, передбачених Державним стандартом і навчальною програмою з української мови для 1-4-х класів на змістовій основі прикметника»: складена дисертанткою схема прийнятна для використання освітянами. Важливим, на наш погляд, також є висновок, зроблений дослідницею на основі аналізу великої психолого-педагогічної джерельної бази – «компетентнісний підхід у початковій освіті декларує не тільки суттєві зрушення в стандартах освіти, а й значні зміни в розумінні цілей початкової освіти, змісту, варіативності механізмів досягнення змісту, методів, прийомів і засобів навчання, які мають на меті досягнення кінцевого результату – формування

компетентного випускника початкової школи». Дисертантка акцентує увагу на тому, що проблеми реформування шкільної мовної освіти, розпочинаючись із початкової ланки, мають вирішуватися у тісній співпраці класоводів з учителями-словесниками.

Позитивне враження справляють матеріали 1.2 – «Прикметник як лексико-граматичний розряд слів у морфологічній системі української літературної мови» - зміст підрозділу свідчить про ґрунтовні знання Т. Ф. Зенченко з різних галузей сучасного мовознавства. Зокрема, діахронічно вивчено питання про прикметник як граматичний клас слів у його зв'язку з іменником (дослідниця звертається до античних граматик, праць Арістотеля, Прісціана, до слов'янських розвідок Л. Зизанія, М. Смотрицького, праць українських граматистів ХІХ століття Я. Головацького, Й. Левицького). У площині досліджень сучасних українських мовознавців (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, С. О. Караман, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, О. Д. Пономарів та ін.) проаналізовано визначення прикметника як повнозначної частини мови, докладно охарактеризовано його лексико-семантичні розряди та граматичні категорії. Високий рівень лінгвістичної підготовки дисертантки, вільне володіння понятійно-термінологічним апаратом проблеми дослідження, безперечно, забезпечують наукові засади теоретичної частини роботи. Показово, що Т. Ф. Зенченко усвідомлює: сформований академічний рівень знань студента про прикметник, поряд із належною лінгвометодичною підготовкою, забезпечує високу якість викладання відповідного мовного матеріалу в початкових класах (1.3 – «Місце і роль прикметника у змісті початкової мовної освіти та практиці шкільного навчання»). Висновки, зроблені дисертанткою до першого розділу роботи, підтверджують надійність теоретичних засад експериментальної методики підготовки майбутніх учителів початкових класів до вивчення прикметника на компетентнісних засадах у початковій школі.

Імпонує структура та змістове наповнення Розділу ІІ - *Опанування майбутніми вчителями методики формування у молодших школярів ключових і предметних компетентностей на матеріалі прикметника.*

Констатувальний етап експерименту (2.1) передбачав систему дій, виконання яких повною мірою засвідчило високий рівень володіння дисертанткою як загальнонауковими, так і спеціальними методами дослідження. Заслуговують схвалення:

- проведений Т. Ф. Зенченко *контент-аналіз* підручників з української мови для початкових класів на предмет наявності вправ, спрямованих на засвоєння функціональності прикметників як виразників образного мовлення;
- виважена із психолого-педагогічної та мовностилістичної точки зору *програма усного та письмового діагностування* – питання анкет складені прозоро й етично, коректно проведено спостереження за респондентами – всіма учасниками навчально-виховного процесу, ретельно дібрано мовний матеріал для діагностування.
- *результати*, отримані в ході констатувального експерименту, разом із докладно проаналізованими Т. Ф. Зенченко науково-методичними джерелами, сприяли побудові *стрункої лінгводидактичної моделі* (Рис. 2.1), яка графічно відобразила сутність авторської методичної системи.

Зміст *експериментальної методики роботи з підготовки студентів до використання лексикологічних значень прикметника як засобу вираження мовлення учнів початкових класів*, викладений в 2.2, Т. Ф. Зенченко вмотивовано структурувала відповідно до лексико-граматичних та стилістично-виражальних особливостей прикметника: полісемантичності, здатності утворювати епітети, узгоджуватися з іменниками, входити до складу фразеологізмів (2.2.1), утворювати синонімічні гнізда (2.2.2), антонімічні пари (2.2.3). Вважаємо, що на заняттях з курсу методики навчання української мови в початковій школі (особливо це стосується методики вивчення прикметника) та під час педагогічної практики гарним дидактичним матеріалом для студентів можуть бути запропоновані Т. Ф. Зенченко в основному тексті роботи та у додатках лексико-стилістичні завдання, вправи із загадками, «виразами народної мудрості», навчальні вправи на текстовій основі, комунікативні завдання, спрямовані на створення школярами власних текстів описового характеру,

завдання на роботу з електронними допоміжними словничками, з картками на основі краєзнавчого матеріалу.

Важливим у Розділі II роботи є 2. 3 – *«Активізація уваги майбутніх учителів початкової школи до описової функції прикметників на уроках розвитку мовлення»* - запропоновані дисертанткою методи та прийоми, на наш погляд, практично спрямовані на підготовку майбутніх класоводів до формування мовленнєвої і комунікативної компетентності молодших школярів. Важливо, що Т. Ф. Зенченко приділяє окрему увагу такому структурному компоненту уроку розвитку зв'язного мовлення, як *мотивація навчальної мовленнєвої діяльності*. Студенти-практиканти й учителі знайдуть в основному тексті дисертації корисні матеріали щодо *підготовчої роботи до складання творів різних типів з використанням прикметників*.

Перевірка й аналіз результатів упровадження експериментальної методики в практику підготовки майбутніх учителів початкової школи, про які йдеться в 2.4, підтверджують, що вірогідність результатів дослідження Т. Ф. Зенченко забезпечена:

- науковою обґрунтованістю методологічних позицій;
- залученням необхідної для об'єктивних висновків кількості респондентів (568 студентів експериментальних та контрольних груп – майбутніх учителів початкових класів ОКР «бакалавр», «спеціаліст», «магістр» денної та заочної форм навчання п'яти українських ВНЗ; 1400 учнів початкових класів);
- системним поєднанням теоретичних узагальнень зі статистичним опрацюванням емпіричних даних.

Результати контрольного експерименту переконливо свідчать про ефективність запропонованої дисертанткою оригінальної методики роботи з підготовки студентів до використання лексикологічних значень прикметника як засобу вираження мовлення учнів початкових класів.

Відповідність змісту автореферату і основних положень дисертації.
Рівень технічного оформлення дисертації та автореферату вважаємо високим. Засвідчуємо також відповідність автореферату змісту дисертації.

Схвально, що матеріали дослідження пройшли апробацію на міжнародних, всеукраїнських та регіональних наукових і науково-практичних конференціях, про що свідчить список публікацій, представлений в авторефераті.

Значущість результатів дослідження для науки і практики. Беззаперечно, результати дослідження можуть бути використані дослідниками-лінгводидактами, викладачами ВНЗ, які здійснюють методичну підготовку вчителів початкових класів, а також студентами-практикантами і вчителями-словесниками.

Дискусійні положення та критичні зауваження до дисертаційної роботи. Високо оцінюючи науково-методичний внесок дисертантки, вважаємо за потрібне висловити деякі зауваження до змісту роботи й рекомендації, які можуть слугувати орієнтирами в подальшій науковій діяльності:

1. Позитивно, що теоретичні засади дослідження становлять праці видатних психологів (Л. Виготського, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, М. Жинкіна, Г. Костюка, О. Леонтьєва та ін.) – у списку використаних джерел є відповідні позиції; у 1.2 дисертантка наголошує: «семантична система прикметників відображає складну галузь абстрактних відношень», «вивчення прикметників сприяє розвитку чіткого і диференційованого сприймання навколишньої дійсності». Окрім того, Розділ II відображає психологічну основу експериментальної методики. Тим більше, *доцільно було б у першому розділі конкретизувати психологічне та психолінгвістичне підґрунтя підготовки майбутніх класоводів до вивчення прикметника в початковій школі.*

2. Експериментальне дослідження передбачало визначення критеріїв та рівнів підготовленості студентів напряму підготовки (спеціальності) 6.010102, 7.01010201, 8.01010201 «Початкова освіта» до практичної роботи з використання лексикологічних значень прикметника як засобу увиразнення мовлення учнів. Хоча у підрозділі 2.4 дисертації наведені узагальнені критерії, за якими перевірялася ця підготовленість, на наш погляд, *логічніше було б представити означені критерії та рівні у формі таблиць ще на констатувальному етапі експерименту, в 2.1, що зробило б експериментальне дослідження стрункішим.*

3. На ґрунті теоретичних знань про літературні норми сучасної української мови у майбутніх учителів початкових класів формуються уміння і навички професійної вербальної комунікації, правильність і чистота мовлення, що надзвичайно важливо, оскільки вчитель є мовленнєвим авторитетом для школяра. На наш погляд, *на констатувальному етапі експерименту, у контексті визначення рівнів професійної готовності студентів до роботи з прикметником варто було б провести моніторинг якостей мовлення майбутніх класоводів на предмет наявності в них систематизованих знань про прикметник та практичного володіння його виражальними ресурсами* (інформаційний масив — тексти письмових творчих робіт, виконані студентами тестові завдання, відповіді на запитання анкети, усні висловлювання під час інтерв'ю). Одержані показники дозволили б дисертантці виокремити типові мовні помилки й недоліки в мовленні майбутніх учителів початкових класів та запропонувати в експериментальній методиці відповідні шляхи їх подолання.

4. Авторська «Лінгводидактична модель як складник експериментальної методики підготовки майбутніх учителів до формування в учнів початкових класів ключових і предметних компетентностей на матеріалі вивчення прикметника» викликає схвалення, однак, на наш погляд, зайве дублювати в її структурі саму назву – «Лінгводидактична модель як складник експериментальної методики» - перед метою можна було б розмістити, наприклад, такий компонент, як «Соціальне замовлення на підготовку компетентного вчителя початкових класів як словесника» тощо.

5. У назві 2.2 – «Експериментальна методика роботи з підготовки студентів до використання лексикологічних значень прикметника як засобу увиразнення мовлення учнів початкових класів» та у тексті підрозділу дисертації під терміном «лексикологічне значення» автор, очевидно, має на увазі лексичне значення прикметника, його семантику, оскільки прикметник «лексикологічний» утворений від іменника «лексикологія» (розділ мовознавства): н-д, лексикологічні діалектні відмінності тощо.

Зазначені вище недоліки та висловлені зауваження ніяким чином не впливають на позитивне враження від роботи та не зменшують вагомості внеску дослідниці в теорію та практику навчання української мови майбутніх учителів початкової школи. Вважаємо, що матеріали дисертації доцільно використовувати викладачам методики навчання української мови, а також класоводам. Багатовекторна проблематика роботи окреслює перспективи наукових досліджень проблеми у різних площинах.

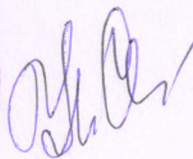
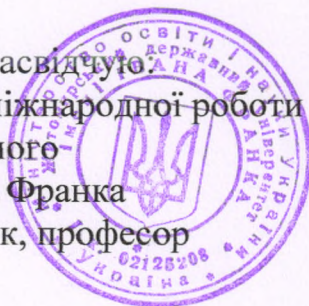
Загальний висновок. Аналіз дисертаційної роботи «Підготовка майбутніх учителів до вивчення прикметника в початкових класах на компетентнісних засадах», автореферату та праць здобувача, опублікованих за темою, свідчить, що дисертація є цілком оригінальним, цілісним та науково виваженим дослідженням. За актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю наукових положень, достовірністю, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу робота відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567, а її автор - *Зенченко Тетяна Федорівна* - заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент –
доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
лінгвометодики та культури фахової мови
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

К.Я. Климова

Підпис Климової К. Я. засвідчує
Проректор з наукової і міжнародної роботи
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
доктор педагогічних наук, професор

Н. А. Сейко